

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 495/1-X/6 01.04.2010. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IV редовној седници, 01.04.2010. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: БАЛКАНСКИ ПАНАЂУРИ (XVI-XVIII ВЕК), докторанда Александра Јаковљевића.

За ментора је одређен проф. др Александар Фотић.

Доставити: 1х Универзитету у Београду 1х Стручном сараднику за докторске дисертације 1х Шефу Одсека за правне послове 1х Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
---	--

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр. 6/1693</u>	
(број захтева)	
<u>7.04.2010.</u>	
(датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Балкански панађури (XVI-XVIII век)

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ историја

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Александар (Миле) Јаковљевић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања: 2005.

Назив мастер рада кандидата:

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена:

Година одбране мастер рада: —

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 1.04.2010.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Весна Димитријевић</u>

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем
2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

БАЛКАНСКИ ПАНАЋУРИ (XVI — XVIII ВЕК)

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Сагледавањем секундарне литературе и општих синтетичких дела, а затим и увидом у изворну грађу, дошло се до закључка да је предмет предложене теме докторске дисертације недовољно истражен како у домаћој тако и у иностраној историографији. Искључиво овој теми посвећен је само један рад општег карактера који представља важно полазиште, али је ограниченог садржаја (S. Faroqhi, 1978). У неким сегментима теме у историографији влада скоро потпуна непознаница што, уз очигледан недостатак систематизације, додатно оправдава истраживачки напор усмерен ка њеном општем сагледавању.

Институција панађура, која подразумева *периодично окупљање становништва у оквирима локалних и ширих заједница* је општег, универзалног значења, и вишезначног и слојевитог садржаја. У српском језику се, на пример, лексички исказивала на више начина: панађур, сајам, сабор, вашар – од речи у општој употреби, чему треба додати и постојан број разних локалних облика и варијанти. Сваки од наведених појмова поседује посебан историјски, хронолошки и територијални оквир са сопственом генезом настанка. Од бројних садржаја којима се исказивао појам *панађур*, од значаја за предмет истраживања су пре свега два оквира: 1) ЕКОНОМСКИ ОКВИР – будући да се њим означавао предмет периодичне трговине без обзира на степен привредног значаја при чему је намена могла бити вишеструка 2) ДРУШТВЕНИ ОКВИР – посебно значајан за разумевање локалних заједница становништва у оквиру ког су могли међусобно размењивати веровања, идеје, искуства, информације, обичаје итд.

Османско царство је освајачким походима током XV и XVI века, захватило велики географски простор проширивши се све до централне Европе. У том процесу, нарочито у првом периоду (XIV-XV век) дошло је до значајне и обостране интеракције новопридошлих Османлија са различитим народима и културама свакодневног живота на Балкану. Током њега, Османлије су често усвајале и затечене институције, што је био случај са појмом панађура. Усвојивши га и прилагодивши својим потребама, у изворно грчком облику (османски *panayır*), чиме се оправдава део предложеног наслова дисертације, Османско царство је допринело и ширењу појма у истом облику и на оне просторе где се у преосманском периоду није употребљавао и где је поседовао особена значења и општи садржај – што је са сигурношћу случај са простором Угарске краљевине где се Османско царство учврстило током XVI века. Наслов теме је заснован и на географским начелима, будући да се под њим подразумева европски простор Османског царства, што одговара и појму „Балкан“ при чему га треба лишити његовог политичког и културолошког садржаја какав је почео да поприма током XIX и XX века.

Хронолошки оквир који је узет у разматрање приликом истраживања поменуте теме требало би схватити условно, нужно потребно, како би рад добио што ширу и заокружену временску целину. Постоје оправдани разлози овом приступу, који се огледају пре свега у чињеници да је током тог периода Османско царство у територијалном погледу досегло свој највећи опсег, али током ког је дошло и до његовог географског сужавања. Из разлога што се у њему нису нашле само територије које су припадале грчком, односно словенском свету, већ је у њега укључен и простор мађарског говорног подручја, приступ теми се мора извршити са најширег аспекта. У свему томе, ширина приступа омогућава уочавање и праћење укупног развоја институције, њену примену, промене као и спољне и унутрашње утицаје. Стога, хронолошки оквир треба схватити у техничком значењу, где ће се повремено у анализи чинити екскурси како према XIV тако и према XIX веку уз отворену могућност да се прецизније одреди и периодизација.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Пре свега, намера је да се утврди значај, улога и генеза настанка и развоја институције са основним полазиштем заснованим на искуству у османском периоду током XVI-XVIII века. Сврха тога је и да се правилније сагледа ова институција, посебно током XVI и XVII века, што је до сада измицало истраживачима из јединог разлога што су османски извори остајали ван њиховог домаћаја (Ф. Бродел, Т. Стојановић).

Ослањајући се делимично на постојеће закључке у литератури, кроз употребу османских извора, између осталих, биће испитавана следећа важнија питања:

1) Утврђивање структуре, облика и типова трговачких средишта у османској држави са посебним нагласком на сеоске тргове без обзира да ли се ради о периодичним или сталним трговачким местима. У томе ће бити посвећена пажња и односу између османских градова, стожера исламске цивилизације, и сеоских средина чију основу углавном чине хришћани.

2) Утврђивање територијалне распрострањености, а затим и убикација панађура у европском делу османских територија у чему се посебно истиче значај овог истраживања будући да су она у литератури ограничена на јужне области Балканског полуострва остављајући, ван општих токова и ван сазнајног домаћаја, унутрашњост полуострва која је једнако учествовала у овим процесима. Са тог становишта се могу пропитивати и саобраћајне, привредне и трговачке везе у локалним, међулокалним и међународним оквирима ових панађурских средишта. Нарочито је значајано сагледати да ли је и у којој је мери структурализација трговачких средишта у Османском царству

настала на ранијим, преосманским основама и да ли је и у коликој мери она била последица османског утицаја.

3) Испитивање улоге и одређивање типова панађура као институције периодичних сеоских тргова као важног елемента у функционисању пореског система и робно-новчане привреде османске државе. Затим, проматрање њихове улога и значаја за функционисање градске привреде и трговине.

4) Анализирање друштвеног, религијског и економског значаја институције панађура у оквирима Цркве, будући да је тај сегмент чинио важан елемент преосманског наслеђа. У том циљу биће истраживана и улога исламске институције *вакуфа* и његово прилагођавање и својеврсна синтеза са институцијом панађура што је као пропратну појаву изазвало промену садржаја ове институције у окриљу Цркве током XVII и XVIII века.

5) Да ли су и када током XVII века панађури изгубили на свом значају као средство унутрашње трговине да би, пошто су обновљени почетком XVIII, у највећој мери послужили као структурна мрежа у дистрибуцији увезене мануфактурне робе.

ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ

Током рада биће коришћени и закључци претходних истраживања на основу којих ће бити пропитиван однос између појединих историјских појава које су се одигравале унутар Османског царства током XVI-XVIII века према предмету рада дисертације. Изворна грађа ће омогућити да се проматрају и следеће важније хипотезе у истраживању.

- 1) Панађури су били кључни елемент у унутрашњој трговини Османског царства.
- 2) Будући да су панађури представљали важан чинилац у функционисању османске државе Црква је, као институција, изгубила контролу над њиховим одржавањем.
- 3) Панађури стављени под контролу државе изгубили су на верском садржају који су имали током преосманског периода.
- 4) Унутрашњи немири с почетка XVII века нису довели до трајног нестајања бројних сеоских привредних средишта унутар Османског царства.

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

У истраживању пријављене теме почетни ослонац је понудила објављена изворна грађа при чему је акценат превасходно постављен на османским изворима различитог карактера. Обим грађе је прилично нарастао будући да се већ више од педесет година интензивно објављује. У извесној мери изворна грађа је коришћена и преко секундарне литературе где је сваки пут кад је то било могуће била проверавана директно у

изворима. Прикупљена грађа је једним делом необјављена и води порекло из фондова Архива Председништва владе у Истанбулу (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Она припада серији тзв. важних дефтера (*mühimme defteri*) у које су бележени догађаји с почетних деценија XVII века (BBA, MD 77, MD 78, MD 79, MD 80). Такође, у Архиву Србије у посебном фонду чувају се копије необјављених турских докумената који ће исто тако бити коришћени у раду.

Нагласак је у битној мери постављен на *континуитет* проматране институције током периода Османске историје, сажимајући претходна искуства Византије, средњовековних држава на Балкану, али и Угарске краљевине, дајући му притом и особен печат. У томе ће важну улогу чинити и компаративни приступ теми ослањајући се на развој и улогу истоветних појава на простору западне Европе, из разлога што се историјске појаве унутар османске државе не могу посматрати нити анализирати изван општих токова раномодерне европске историје.

Хронолошки и територијални оквир задате теме повремено је наметао потребу консултовања и објављених извора словенске, грчке, односно латинске провенијенције, ради успостављања просторног и временског континуитета. Овакав приступ је омогућио прецизније сагледавање османских извора по питању задате теме. У анализи прикупљене грађе тежиће се мултидисциплинарном приступу будући да је османска грађа по својој природи често штура у давању исказа. Нарочито ће бити обрађена пажња на етнолошку грађу, посебно издашну за период XIX века, која често једина омогућава проматрање друштвеног сегмента институције панађура. При томе ће се посебно обратити пажња на пропитивање евентуалних модела истраживања који су присутни у историографији. Тамо где су то извори омогућавали, што је случај са пописним дефтерима, биће извршена и статистичка анализа података с напоменом да су њени резултати ограниченог домета и да ће више допринети методолошком познавању анализираних извора него што ће омогућити чврсту квантификацију података.

СТРУКТУРА РАДА

Могу се одредити основне целине које ће сачињавати текст дисертације, а за које се очекује да ће произаћи из њега, уз напомену да наслови ових целина нису попримили коначан облик будући да је текст у радном облику, подложном променама.

У *Уводу* ће систематски бити изложен предмет и намена истраживања уз осврт на досадашњи историографски рад на овом питању. Биће изложени и извори коришћени током рада на основу којих ће бити сагледаван предмет рада. Наредно поглавље ће бити уобличена у оквиру неколико потпоглавља посвећених трима питањима. Прво од њих је генеза настанка и развоја институције панађура, одређивање њене садржине и

значаја до преосманског периода (XIV-XV век). На њу ће се надовезати и питање панађура током османског периода, тј. – формирање османског наслеђа, где ће се анализирати начини и околности под којима је дошло до преузимања појма, његово прилагођавање исламским схватањима и пре свега његов економски значај и употреба унутар османског друштва (XVI-XVIII век). У том циљу биће пропитивана и разноврсна османска терминологија у складу са типовима и основним обележјима извора ком припадају, као и различити облици под којима се јављају, од значаја за анализу теме рада. Другу област ће чинити потпоглавље *Типологија панађура у Османском царству* где ће се сагледати хришћанско наслеђе институције током XVI-XVIII века као посебан облик под окриљем Цркве заснованом на народним обичајима, црквеној традицији и култу светаца и променама које су се десиле под османском управом. С друге стране, посебно ће бити обрађено и питање „вакуфских панађура“, формираних искључиво под османским утицајем ради обезбеђивања оквира и средстава намењених међурегионалној и међународној трговини у Османском царству. На крају, трећа целина ће бити посвећена, у оној мери у којој то буду омогућили извори, друштвеном и религијском значају панађура како за немуслиманске тако и за муслиманске заједнице Османског царства. *Закључак* на крају дисертације омогућиће синтезу резултата насталих током рада с намером да се резимирају питања и евентуално отворе нова за даља истраживања ове теме. Четврто, посебно, поглавље ће бити дато у облику *Распореда панађура* сређеног према административној подели Османског царства која се односила на период XVI-XVIII века. Оправдање томе се налази у тежњи да се прикупи сва релевантна изворна грађа како из извора тако и из разних врста литературе, сређена према хронолошком и критичком мерилу. Такође, из разлога да се основни текст не би оптерећивао низом података, за које је често било потребно решити питање аутентичности и тачности исказа, а затим и повременим убикацијама недовољно познатих топонима, састављена је посебна целина с намером да понуди јасан преглед са комплетном литературом и изворима о њему.

Изван основног текста биће придодато и два прилога. Први ће обухватити важније османске документе прикупљене током истраживања, сређене према критичком обрасцу издавања извора, уз транскрипцију и превод на српски језик. Такође, уз текст као други прилог ће бити приложене и историјско-географске карте панађура идентификованих током истраживања.

НАЦРТ СТРУКТУРЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1.

- *УВОД*

2.

а)

- *ПОЈАМ „ПАНАЉУР“ – генеза настанка и развоја институције до османског периода – значење појма*
- *ПАНАЉУРИ ТОКОМ ОСМАНСКОГ ПЕРИОДА – османско наслеђе; преузимање – прилагођавање – употреба у Османском царству*

б)

- *ТИПОЛОГИЈА ПАНАЉУРА У ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ*
 - *Хришћанско наслеђе – панађури током XVI-XVIII века под окриљем Цркве – народни обичаји-традиција-култ светаца*
 - *Османска симбиоза – вакуфски панађури као облик и средство међународне и регионалне трговине у Османском царству*

ц)

- *УЛОГА ПАНАЉУРА УНУТАР ОСМАНСКОГ ДРУШТВА – економски, религијски и друштвени значај*

3.

- *ЗАКЉУЧАК*

4.

- *РАСПОРЕД ПАНАЂУРА сређен према административној подели Османског царства, XVI-XVIII век*

5.

- *ПРИЛОГ 1: Најзначајнији османски документи коришћени у раду приређени према критичком образцу објављивања докумената*
- *ПРИЛОГ 2: Историјско-географске карте*
- *ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА*

СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

(скраћени списак)

ИЗВОРИ:

- 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560), I <Özet ve Transkripsyon>, II <Tıpkıbasım>, Ankara 1993.
- 5 Numaralı Mühimme Defteri (973 / 1565-1566), I <Özet ve İndeks>, II <Tıpkıbasım>, Ankara 1994.
- 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569), I <Özet – Transkripsyon ve İndeks>, II-IV <Özet, Transkripsyon ve İndeks>, I-II <Tıpkıbasım>, Ankara 1997, 1998, 1999.
- 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572), <Özet – Transkripsyon ve İndeks>, Ankara 1996.
- 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027 / 1617-1618), <Özet – Transkripsyon – İndeks ve Tıpkıbasım>, Ankara 2000.
- 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042) / 1630-1631), I <Tıpkıbasım>, II <Özet – Transkripsyon – İndeks>, Ankara 2001, 2002.
- Akgündüz, A., *Osmanlı Kanunnâmeleri ve hukukî tahlilleri*, I-VIII, İstanbul: Fey Vakfı 1990-1994.
- Аличих, А., *Поименични попис санџака вилајета Херцеговина*, Сарајево: Оријентални институт 1985.
- Bayerle, G., *Ottoman tributes in Hungary: according to sixteenth century tapu registers of Novigrad*, The Hague-Paris-Wiesbaden 1973.
- Balta, E., *L'Eubée à la fin du XVe siècle: économie et population: les registres de l'année 1474*, Athens: Etaireia Euboïon Spoudon 1989.
- Barkan, Ö. L., *XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, I, *Kanunlar*, İstanbul 1943.
- Бојанић, Д., *Турски закони и законски прописи из XV и XVI века за смедеревску, крушевачку и видинску област*, Београд: Историјски институт 1974.
- Бојанић, Д., „Султанска акта издата на захтев Дубровачке републике (1627-1647)“, *Мешовита грађа (Miscellanea)* 10 (1982) 35-202.
- Gökbilgin, M. T., *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı. Vakıflar – Mülkler - Mukataalar* İstanbul: Üçler Basımevi 1952.
- Ђурђевић, Б. – Хациосмановић, Л., *Два дефтера Црне Горе из времена Скендер-бега Црнојевића*, Сарајево: АНУБиХ 1973.

- Evlija Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, priredio i preveo H. Šabanović, Sarajevo: Veselim Masleša 1971.
- Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, *Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsyonu – Dizini*, 5. Kitap, Hazırlayanlar Y. Dağlı – S. A. Kahraman – İ. Sezgin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2001.
- Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, *Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsyonu – Dizini*, 6. Kitap, Hazırlayanlar Y. Dağlı – S. A. Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2002.
- Елезовић, Г., *Турски споменици. 1348-1520*, I-1, Београд: СКА 1940.
- Erdoğan, M. A., *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi 1999.
- İnalcık, H., *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1954.
- Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)*, hazırlayan G. Kaldy-Nagy, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi 1971.
- Матковски, А., *Кануни и фермани, за Македонија*, Скопје: Мисла 1990.
- McGowan, B. W., *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1983.
- Mühimme Defteri 90*, Redaksyon ve Sadeleştirme M. Tulum, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 1993.
- Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, I-III, Sarajevo: Bošnjački institut Zürich – Orijentalni institut 2000.
- Opširni popis kliškog sandžaka iz 1550. godine*, obradili Fehim Dž. Spaho i Ahmed S. Aličić, priredila Behija Zlatar, Sarajevo: Orijentalni institut 2007.
- Popis sandžaka Požega 1579. godine*, prevela F. Hafizović, Osijek: Državni arhiv u Osijeku 2001.
- Radonić, J., *Dubrovačka akta i povelje*, I-V, Beograd 1934-1951.
- Самарџић, Р., *Београд и Србија у списима француских савременика: XVI-XVII век*, Београд: Историјски архив Београда 1961.
- Стојаковић, М., *Браничевски тефтер: поименични попис покрајине Браничево из 1467. године*, Београд: Историјски институт 1987.
- Стојановић, Љ., *Стари српски записи и натписи*, I-VI, Београд 1902-1926.
- Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, priredio Ahmed S. Aličić, Mostar: Islamski kulturni centar 2008.
- Турски документи за историјата на македонскиот народ – Опширни пописни дефтери*, I-XI/1, Скопје: Архив на Македонија 1971-2008.
- Турски извори за бугарската историја, Серия XV-XVI*, I-II, съставили и редактирали Б. Цветкова – В. Мутафчиева, София: Бугарската академия на науките 1964-1966.
- Fekete, L., *Die Siyâqat-Schrift in der türkischen Finanz-verwaltung*, Budapest 1955.
- Handžić, A., *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, Sarajevo: ANUBiH – SANU 1986.
- Hadžibegić, H., Handžić, A., Kovačević, E., *Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, I-II, Sarajevo: Orijentalni institut 1972.
- Šabanović, H., *Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo: Orijentalni institut 1964.
- Шабановић, Х., *Турски извори за историју Београда. Катастарски пописи Београда и околине 1476-1566*, Београд: Историјски архив Београда 1964.
- Şen, Ö., *Osmanlı Panayırları. 18-19. Yüzyıl*, İstanbul: Eren Yayıncılık 1996.

Шопова, Д., *Македонија во XVI и XVII век. Документи од цариградските архиви (1557 – 1645)*, Скопље: Институт за национална историја 1955.

ЛИТЕРАТУРА:

An Economic and Social History of the Ottoman Empire, eds. H. İnalcık – D. Quataert, Cambridge: Cambridge University Press 1994.

Asdracha, C., “Les foires en Epire médiévale: La fonction justificative de la mémoire historique”, *JÖB* 32/3 (1982) 437-446.

Бојанин, С., *Забаве и светковине у средњовековној Србији*, Београд: Историјски институт 2005.

Brodel, F., *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV-XVIII veka*, Beograd – Novi Sad: Službeni list – Stylos 2007.

Veselinović, R., *Vojvodina, Srbija i Makedonija pod turskom vlašću u drugoj polovini XVII veka*, Novi Sad: Matica srpska 1960.

Вечева, Е., *Търговията на Дубровник с българските земи (XV-XVIII)*, София 1982.

Винавер, В., *Дубровник и Турска у XVIII веку*, Београд: САН 1960, 181.

Vryonis, Jr. S., “The Panēgirs of the Byzantine Saints: a study in the nature of medieval institutions, its origins and fate”, *Sobornost* 1981, 196-226.

Димитријевић, С., *Дубровачки каравани у јужној Србији у XVII веку*, Београд: САНУ 1958.

Динић, М., „Дубровачка средњовековна караванска трговина“, *ЛИЧ* 3 (1937) 119-146.

Gradeva, R., “Villagers in International Trade: The Case of Chervena Voda, Seventeenth to the Beginning of the Eighteenth Centuries”, *Oriente Moderno* XXV n.s. (LXXXVI) 1 (2006) 1-20.

Engel, P., *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*, London – New York: I. B. Tauris 2001.

Зиројевић, О., *Цариградски друм од Београда до Будима у XVI и XVII веку*, Нови Сад 1976.

Зиројевић, О., *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984.

Зиројевић, О., „Цариградски друм од Београда до Софије (1459-1683)“, *Зборник Историјског музеја Србије* 7 (1970) 3-196.

Zlatar, B., *Sarajevo u XVI vijeku*, Sarajevo 1986.

Иналцик, Х., *Османско царство, класично доба 1300-1600*, Београд: СКЗ 1974.

İnalcık, H., *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London: Variorum Reprints 1985.

История на България, том четвърти, Българският народ под османско владичество, от XV до началото XVIII на в., София: Българска Академия на науките 1983.

Јиречек, К., *Историја Срба*, I-II, Београд 1952².

Kabrda J., *Le système fiscal de l'Église Othodoxe dans l'Empire ottoman (d'apes les documents turcs)*, Brno: Universita J. E. Purkině 1969.

Ковачевић, И., „Традиција и иновација годишњих сајмова“, *Новопазарски зборник* 2 (1978) 127-133.

Lowry, H. W., *Studies in Deftology: Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, İstanbul: Isis Press 1992.

Миљковић-Бојанић, Е., *Смедеревски санџак 1476-1560. Земља – насеља – становништво*, Београд: Историјски институт – Службени гласник 2004.

Митев, П., „Панаирната трговина в българските земи през XVIII век“, *Studia balcanica* 23 (2001) 481-490.

Моаџанин, Н., *Požega i požestina u sklopu Osmanlijskoga carstva (1537-1691)*, Jastrebarsko: Naklada Slap 2003.

- Моаџанин, Н., *Town and Country on the Middle Danube 1526-1699*, Leiden – Boston: Brill Academic Publishers 2006.
- Мрѓић, Ј., *Северна Босна, 13-16. век*, Београд: Историјски институт 2008.
- Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, eds. by P. Fodor and G. David, Leiden – New York – Koln: Brill 2000.
- Pach, Zs. P., “The Role of East-Central Europe in International Trade (16th and 17th Centuries)”, *Studia Historica* 70 (1970) 217–264.
- Поповић, Т., *Турска и Дубровник у XVI веку*, Београд: СКЗ 1973.
- Самарџић, Р., *Велики век Дубровника*, Београд 1962.
- Svoronos, N., *La commerce de Salonique au XVIIIe siecle*, Paris 1956.
- Stoianovich, T., “The Conquering Balkan Orthodox Merchant”, *JEH* 20/2 (1960) 234-313.
- Стојановски, А., *Градовите на Македонија од крајот на XIV до XVII век*, Скопје: Институт за национална историја 1981.
- Тодоров, Н., *Балканският град, XV-XIX век. Социално-икономическо и демографско развитие*, Софија: Наука и изкуство 1972.
- Тричковић, Р., *Српска црква средином XVII века*, Глас САНУ CCCXX, Београд 1980.
- The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century*, 1-2, ed. Angeliki E. Laiou, vol. 1, Dumbarton Oaks 2002.
- Farooqi, S., *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia. Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650*, Cambridge: Cambridge University Press 1984.
- Farooqi, S., *Peasants, Dervishes and Traders in the Ottoman Empire*, London: Variorum Reprints 1986.
- Farooqi, S., “The Early History of Balkan Fairs”, *Südost Forschungen* XXXVII (1978) 50-68.
- Фотић, А., *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV-XVII век)*, Београд 2000.
- Fodor, P., “Trade and Traders in Hungary in the Age of Ottoman Conquest: An Outline”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 60/1 (2007) 1-8.
- Handžić, A., *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo: Svjetlost 1975.
- Handžić, A., „Vakuf kao nosilac određenih državnih shvatanja i društvenih funkcija u Osmanskom carstvu“, *Anali GHB IX-X* (1983) 113-120.
- Храбак, Б., „Дубровачки трговци у османлијском делу Паноније до 1570. године“, *ЗМСИ* 30 (1984) 7-42.
- Цветкова, Б., „Към икономическата история на градовите в българските земи през XV в.“, *Известия на Института за история* 14-15 (1964) 243-262.
- Цвијић, Ј., *Балканско полуострво и јужнословенске земље. Основи Антропогеографије*, Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије 1966.
- Šabanović, H., *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine 1959.
- Шкриванић, Г., *Путеви у средњовековној Србији*, Београд: Туристичка штампа 1974.

Наставно-научном Већу
Филозофског факултета
Београд

Одлуком Одељења за историју изабрани смо у Комисију за писање извештаја о одбрани теме докторске дисертације *Балкански панађури (XVI — XVIII век)* коју је предложио кандидат Александар Јаковљевић.

МИШЉЕЊЕ О ТЕМИ

Предложена тема до сада није обрађивана ни у српској нити у светској историографији. Институција одржавања периодичних тргова под разним називима била је од раног средњег века распрострањена широм Европе и Азије. Значај је задржала све до друге половине 20. века. На Балкану је била позната под називом *панађура* (мада се у познијој литератури срећу и изрази *вашар*, *сајам* и др.) Османско царство је и ову институцију, попут многих других средњовековних институција затечених у Анадолији и на Балкану, преузело и прилагодило потребама своје унутрашње економске политике.

Панађур је у османско доба задржао везу с црквом, будући да се одржавао у дане посвећене одређеним свецима, а врло често и у непосредној околини цркве или манастира. Уз то, црква је и даље имала одређене приходе од одржавања панађура. Ипак, у Османском царству је основни приход убирала држава. Панађур је имао изузетно важну економску и друштвену улогу пре свега за ужу регију у којој се одржавао, мада је било и оних панађура који су због своје популарности и посећености привлачили и стране трговце. На мрежи панађура се добрим делом заснивао систем унутрашње трговине у Османском царству. У областима где није било градских насеља и редовних тргова, био је непходан јер је сељаку омогућавао да за готов новац размени своје производе и

исплати новчане дажбине. На панађурина, одржаваним најчешће једном, а гдегде и више пута годишње, долазило је до интензивне размене роба свих врста, али и идеја и књига. При томе, готово по правилу, приликом одржавања панађура организовале су се светковине различитих врста.

Александар Јаковљевић ће покушати да сачини грубу мрежу панађура на читавом Балкану и из тога извуче одређене закључке о њиховом значају. Важан део његовог задатка састоји се у томе да објасни преображај средњовековне форме ове институције и њено уклапање у нове друштвено економске оквири које је успоставила османска држава. Једно од интересантних нерешених питања, о чему није било помена у историографији, јесте оснивање, ширење и функционисање ове институције у оквирима муслиманских вакуфа (задужбина). С друге стране, остаје да се разјасни нови карактер везе панађура и црквених институција у османско доба.

О поменутој теми постоји само један чланак (С. Фароки), уводног карактера, писан с циљем да постави проблем и укаже на значај теме, а без претензије да реши низ питања која се намећу већ при првом сусрету са изворима. Александар Јаковљевић ће за своју тему користити махом објављене, али и приличан број необјављених извора османског порекла: пописне дефтере и бројне царске заповести (сачуване у серији *Mühimme defterleri*). Друга важна група извора јесу путописи. Уз то, прегледаће сву расположиву научну литературу. Веома важан угао разумевања друштвене улоге приказаће и кроз достигнућа етнолога.

На основу научне потребе да се обради тема под овим насловом и нашег увида у припремљеност кандидата свесрдно препоручујемо Наставно-научном већу Филозофског факултета да Александру Јаковљевићу одобри израду докторске дисертације под насловом: ***Балкански панађури (XVI — XVIII век)***.

У Београду, 17. 02. 2010. године.

Чланови Комисије:

Проф. др Војин Дабић

Проф. др Никола Самарџић

Др Арсен Ђуровић, доцент

Проф. др Александар Фотић, ментор
